

УДК 338

**ВПЛИВ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ НА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНУ
ДІЯЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Потюк В. М.

*аспірант, Тернопільський національний технічний університет імені
Івана Пулюя*

**THE INFLUENCE OF CUSTOMS POLICY ON FOREIGN ECONOMIC
ACTIVITY OF DOMESTIC ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF
EUROPEAN INTEGRATION**

Potiuk V. M.

Анотація. У статті досліджено основні індикатори експортно-імпоротної діяльності України та європейських держав, систематизовано ключові стадії економічної інтеграції, а також виокремлено характерні особливості поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі серед інших форм економічної інтеграції. Розглянуто роль держави у здійсненні процесів митного регулювання в умовах активних євроінтеграційних процесів, систематизовано інструменти тарифного та нетарифного регулювання, які було застосовано в Україні впродовж 2010-2018 років. Досліджено основні елементи регуляторної політики держави в системі інтеграції зовнішньоекономічного сектора національної економіки.

Ключові слова: євроінтеграційні процеси, митна політика, зовнішньоекономічна діяльність, європейський простір, експортно-імпортна діяльність.

Summary. The article deals with the main indicators of export-import activity of Ukraine and European countries, systematizes the key stages of economic integration, and also specifies the peculiarities of an in-depth and comprehensive free trade area among other forms of economic integration. It was investigated that unification and optimization of customs policy is an important element of our state entry into the European space. It is precisely customs regulation designed to ensure the optimal ratio of export-import operations, to activate effective instruments of state regulation in the conditions of global competition and protection of the national commodity producer. The role of the state in the implementation of customs regulation processes in the context of active European integration processes is considered, the tariff and non-tariff regulation tools that were applied in Ukraine during 2010-2018 are systematized, the main elements of the state regulatory policy in the system of integration of the foreign economic sector of the national economy are singled out. The results of the research allowed us to conclude that unification and optimization of customs policy is an important element of our country's entry into European space.

Keywords: eurointegration processes, customs policy, foreign economic activity, European space, export-import activity.

Євроінтеграційні процеси сьогодні мають місце у багатьох сферах розвитку України. Важливим елементом входження нашої держави у європейський простір є уніфікація та оптимізування митної політики. В умовах глобальної конкуренції й захисту національного товаровиробника саме митне регулювання покликане забезпечити оптимальне співвідношення експортно-імпортних операцій, активізувати ефективні інструменти державного регулювання.

Проблеми, пов'язані із вдосконаленням митної політики, що виникли у процесі інтеграції України у європейський простір, постійно перебувають у центрі уваги вчених-фахівців з управління. Зокрема, доцільно виділити праці Т. Філіпенка та В. Філатова [1], А. Куліша [2], І. Бережнюка [3], П. Пашко [4],

О. Сороківської, І. Струтинської та В. Дзюри [5], а також інших вітчизняних науковців.

Віддаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних і зарубіжних вчених із зазначеної проблематики, слід зауважити, що в науковій літературі недостатньо повно представлено результати досліджень з питань впливу євроінтеграційних процесів на формування зовнішньоторговельного сектору України, збереження структурних диспропорцій при формуванні зони вільної торгівлі (ЗВТ). Адже саме реалізація стратегії спрощення торговельних процедур сприятиме оптимізації потенційної вигоди для вітчизняного товаровиробника, що матиме місце завдяки набуттю чинності угоди про поглиблену та всеосяжну ЗВТ на засадах пріоритетного забезпечення національних економічних інтересів.

Набуття чинності угоди про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі як невід'ємної частини угоди про асоціацію з ЄС стало найбільш масштабним інтеграційним проектом в новітній історії України. Зовнішньоторговельний сектор вітчизняної економіки зазнав докорінних зрушень в географічній структурі як за експортними, так і за імпортними поставаннями товарів. Частка країн ЄС в структурі українського експорту протягом 2013-2018 рр. зросла з 26,9 до 42,6%, імпорту – з 37,2 до 57,1%. Експорт українських товарів до країни Європейського Союзу становив 20,2 мільярда доларів та мав такий вартісний вимір (рис. 1).

Лідером серед споживачів українських товарів стала Польща. Експорт до цієї країни зріс на 19,6% до 3,25 млрд доларів. Найбільше купували українські зернові культури, насіння та плоди маслянистих рослин, жири та олії рослинного або тваринного походження, а також руди, шлаки, чорні метали та деревину. Друге місце серед європейських споживачів української продукції посіла Італія, експорт до якої зріс на 6,5% та становив 2,62 млрд доларів. На третьому місці – Німеччина. Експорт до цієї країни зріс на 25,9% та становив 2,2 млрд доларів. Крім зернових культур, чорних металів та деревини, німецьких покупців зацікавили продукти легкої промисловості.

Рисунок 1 - Вартісний обсяг експорту продукції різних товарних груп у 2018 році [6]

Імпорт після кризових 2012-2013 років також демонстрував спад. Проте починаючи з 2016 року спостерігається нарощення імпорتنих надходжень в Україну (рис. 2).

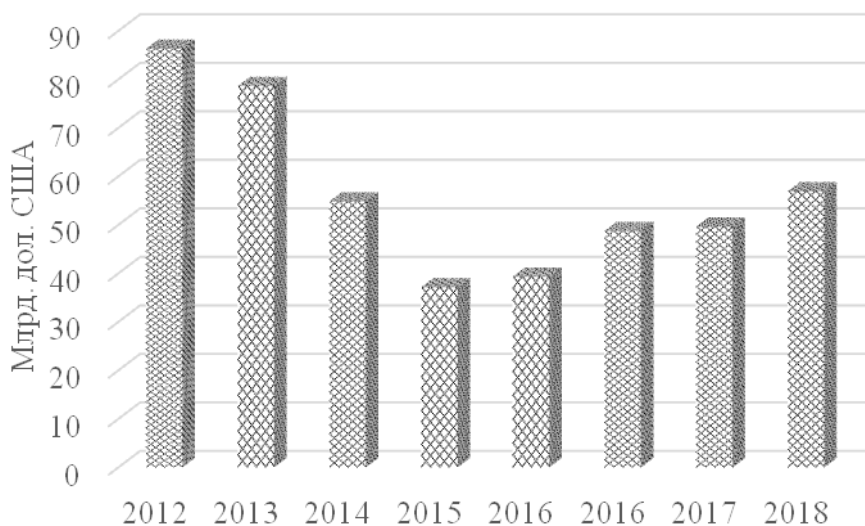

Рисунок 2 - Динаміка обсягів імпорту іноземних товарів в Україну¹

¹ Складено автором за даними [6].

За результатами 2018 року загальний імпорт продукції в Україну становив 56,9 млрд дол. США, що на 14,7% більше порівняно з 2017 роком [6].

За підсумками 2018 року 23 регіони України продемонстрували зростання показників експорту товарів до країн ЄС. Серед цих регіонів найбільш позитивний внесок у динаміку експорту товарів з України до країн ЄС був у Київській області та місті Києві, Чернігівській, Полтавській, Донецькій, Дніпропетровській, Миколаївській, Івано-Франківській, Закарпатській, Львівській та Житомирській областях. Сумарний позитивний внесок одинадцяти вищенаведених регіонів склав +12,3 відсоткових пунктів, що склало 81,9% загального темпу зростання експорту товарів до країн ЄС. У той же час Луганська та Одеська області показали негативний внесок у формування показника експорту товарів з України до країн ЄС [6]. Найбільшу частку (30,2%) в експорті займала продукція АПК і харчової промисловості, якої було поставлено на 6,126 млрд доларів (рис. 3).

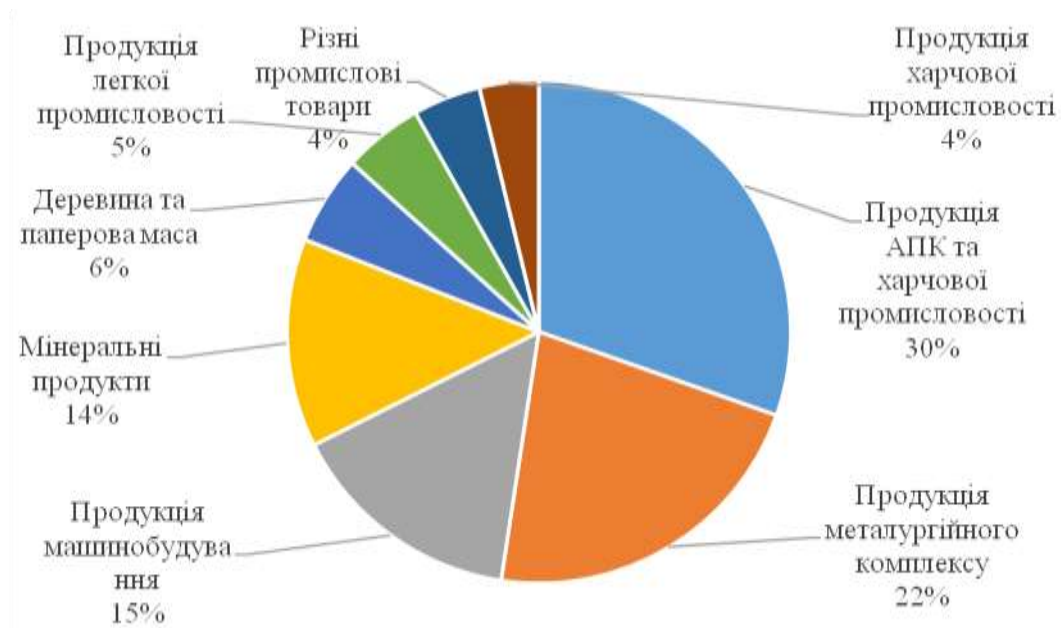

Рисунок 3 – Структура експорту продукції України в країни ЄС²

Далі слідують продукція металургійного комплексу з часткою 22% на суму 3,057 млрд. доларів, продукція машинобудування (15,2% на суму 2,704

² Складено автором за даними [6].

млрд доларів), мінеральні продукти (13,4% на 1,152 млрд доларів) і деревина (5,7% на 1,036 млрд. доларів).

Таким чином, можемо зазначити, що надання Європейським союзом значних торговельних преференцій Україні, процеси лібералізації торговельних та митних процедур, встановлення безмитних тарифних квот на продукцію сільського господарства, втрата частини ринків Російської Федерації, а також дипломатичні дії українського уряду сприяли тому, що країни ЄС на сьогодні є основними партнерами у торгівлі товарами і послугами нашої країни.

Поряд з цим, в структурі двосторонньої торгівлі України з ЄС спостерігаються суттєві диспропорції. У вітчизняному товарному експорті переважають сировина та низькотехнологічна продукція первинного рівня обробки (чорні метали, залізні руди, зернові культури, насіння олійних культур, рослинні жири, паливна деревина тощо), частка яких сягає 53,6% від експортних поставок до країн ЄС, тоді як частка машин й обладнання складає всього 14,2% експорту товарів. В імпорті з ЄС простежується зворотна тенденція – більше половини його вартісних обсягів становить наукоємна високотехнологічна продукція (засоби наземного транспорту, електричні машини, виробниче обладнання, складні хімічні сполуки, фармацевтичні препарати) з високим рівнем доданої вартості.

Чистий експорт товарів з України до країн ЄС за підсумками 2017 р. склав -3,3 млрд. дол. США при загальному сальдо зовнішньої торгівлі, яке склало -2,6 млрд. дол. США [6]. Відтак, попри зростання кількісних параметрів зовнішньоторговельного обміну між Україною і ЄС, притаманні йому структурні диспропорції продовжують чинити девальваційний та інфляційний тиск на національну грошову одиницю, тим самим ускладнюючи стабільний розвиток макроекономічного середовища. Ситуація ускладнюється тим, що умови поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі суттєво обмежують використання більшості заходів структурної політики держави у сфері підвищення ефективності зовнішньоторговельних відносин України з ЄС.

На сьогодні поняття міжнародної економічної інтеграції передбачає зближення і взаємне пристосування всіх структур національних господарств. Проте, не варто ототожнювати економічну інтеграцію та економічне співробітництво країн, тому що на етапі економічної інтеграції створюється міжнародний господарський комплекс з власною структурою і органами управління. А загальні умови господарської діяльності визначаються і погоджуються всередині кожної країни, на міждержавному та наддержавному рівнях. Базисом інтеграційної діяльності є саме взаємодія в галузі виробництва і науки (причому на пільгових порівняно з іншими країнами умовах), а не зовнішньоторговельний обмін. Саме тому інтеграційне співробітництво має комплексний і довготривалий характер.

Провідні вітчизняні науковці виділяють такі стадії міжнародної економічної інтеграції (табл. 1).

Таблиця 1

Стадії міжнародної економічної інтеграції³

Стадія інтеграції	Скасування або зниження тарифів та квот між учасниками	Спільна система тарифів та квот	Скасування обмеження на рух факторів виробництва	Гармонізація та уніфікація економічної політики та інституцій
Преференційна зона				
Зона вільної торгівлі				
Частковий митний союз				
Митний союз				
Спільний ринок				
Економічний союз				

Примітка: - наявність ознаки; - її відсутність.

³ Складено автором за даними [7].

На думку А. Філіпенка, міжнародна економічна інтеграція є процесом зближення, взаємного переплетення, зрощування національних економік і формування цілісного регіонального (міжнародного) господарського комплексу.

Віддаючи належне напрацюванням вітчизняних вчених-економістів, слід принципово зазначити, що на сучасному етапі розвитку євроінтеграційних процесів дуже важливим є здійснювати процес реформування режиму торговельних операцій з європейськими партнерами шляхом застосування різних засобів нетарифного впливу. Тому найбільш прогресивною формою здійснення інтеграції на сьогодні є укладання угод про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі (ПВЗВТ), які дозволяють забезпечити реальну лібералізацію доступу на ринки країн-учасниць інтеграційного угруповання без необхідності формування спільної політики по відношенню до третіх країн (табл. 2).

Таблиця 2

Характерні особливості поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі серед інших форм економічної інтеграції⁴

Форми інтеграції	Заходи із усунення дискримінації				
	Скасування ввізних мит та квот	Спільний зовнішній тариф	Вільний рух факторів виробництва	Гармонізація економічної політики	Уніфікація політики, створення політичних інституцій
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
Зона вільної торгівлі					
Митний союз					
Поглиблена і всеосяжна зона вільної торгівлі					
Спільний ринок					

⁴ Джерело: укладено автором на основі [8].

Продовження таблиці 2

1	2	3	4	5	6
Економічний союз					
Повна економічна інтеграція					

*Примітка: - наявність ознаки; - її відсутність.

Зокрема, створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі як складової Угоди про асоціацію між Україною і ЄС визначає правову базу для вільного переміщення товарів, послуг, капіталів, частково робочої сили, а також для регуляторного наближення, спрямованого на поступове входження економіки України до спільного ринку ЄС. Невід'ємною частиною поглибленої ЗВТ стає приведення українського законодавства у відповідність до норм правового доробку ЄС (*acquis communautaire*), а особливого значення набувають положення щодо застосування європейських стандартів й інструментів у відповідних сферах співпраці.

Специфічні положення ЗВТ між Україною та ЄС, які обумовлюють її поглиблений та всеосяжний характер, охоплюють лібералізацію режимів іноземного інвестування; лібералізацію режиму державних закупівель; запровадження нових правил щодо окремих аспектів конкурентної політики, зокрема державної допомоги; застосування більш жорстких правил щодо захисту прав інтелектуальної власності; запровадження екологічних норм, стандартів праці тощо.

В умовах активних євроінтеграційних процесів роль держави полягає у забезпеченні ефективної взаємодії національних товаровиробників із зарубіжними партнерами шляхом залучення вітчизняних компаній у систему міжнародних економічних відносин. Слід зазначити, що інтеграція зовнішньоторговельного сектору у міжнародний економічний простір, не є самоціллю, а лише одним із засобів та інструментів розвитку національного господарства. Тому державні органи все ще зберігають за собою ряд

регулюючих функцій у процесах формування сприятливої митної політики з метою підвищення ефективності євроінтеграційних процесів.

У зв'язку із вступом більшості країн світу до ГАТТ/СОТ та внаслідок значного поширення міжнародних інтеграційних формувань, перелік інструментів державного регулювання, спрямованих насамперед на захист національного товаровиробника впродовж останніх двох десятиліть значно розширився. Ускладнення механізмів регулювання зовнішньоторговельного сектору національної економіки відбувається, в основному, за рахунок використання засобів нетарифного регулювання (табл. 3).

Таблиця 3

Інструменти тарифного та нетарифного регулювання, які було застосовано в Україні впродовж 2010-2018 років⁵

№ з/п	Вид засобів	Перелік заходів
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
1	Засоби нетарифного регулювання	
1.1	Кількісні обмеження	Встановлення квот та обмежень, визначення переліку ліцензованих видів діяльності
1.1.1	Квотування	Встановлення глобальних, індивідуальних, сезонних, тарифних, експортних та імпорتنних квот
1.1.2	Ліцензування	Надання разових, автоматичних, глобальних та генеральних ліцензій
1.1.3	«Добровільне» обмеження експорту	Застосування політичних та економічних важелів з метою зниження обсягів продажу окремих товарів на зовнішньому ринку
1.1.4	Формування ефективної політики державних закупівель	Державні структури зобов'язані закуповувати окремі товари у визначених обсягах лише у національних товаровиробників
1.2	Методи прихованого побічного протекціонізму	Створення вагомих перешкод з боку державних органів на шляху імпорتنних товарів
1.2.1	Технічні бар'єри	Встановлення стандартів, вимог до пакування і маркування, ускладнення процедур митного оформлення, підвищення вимог щодо охорони навколишнього середовища, санітарно-гігієнічних вимог, збільшення переліку документів для митного оформлення
1.2.2	Внутрішні податки	Введення прямих та опосередкованих податкових платежів

⁵ Укладено автором за даними з відкритих джерел.

Продовження таблиці 3

1	2	3
1.2.3	Вимоги стосовно місцевих компонентів	Вимоги наявності в готовій продукції, яка збувається на внутрішньому ринку, певного відсотка місцевих компонентів (наприклад, ресурсного, технічного, технологічного або кадрового забезпечення).
2	Засоби тарифного регулювання	
2.1	Імпортні (ввізні) мита	Встановлення різних ставок імпортного мита для різних груп товарів
2.2	Експортні (вивізні) мита	Встановлення різних ставок експортного мита для різних груп товарів
2.3	Тарифні квоти	Встановлення визначеного обсягу товару, в межах якого ввезення або вивезення цього товару здійснюється за пільговою ставкою мита або без застосування мита

Значна проблема полягає у тому, що раніше домінуючим у міжнародній практиці було застосування нетарифного інструментарію, який встановлював додаткові бар'єри у торгівлі через здебільшого прозорі механізми регулювання міжнародних товаропотоків на митних кордонах. Наслідки застосування таких заходів були чітко прогнозованими і без ускладнень піддавались математичним розрахункам. Прикладами таких нетарифних заходів можуть слугувати кількісні обмеження (квоти, ліцензування), паратарифні заходи (додаткові імпортні збори) заходи цінового і фінансового контролю тощо [9, с. 36]. Такий набір інструментів регуляторної політики держави доречно класифікувати як нетарифні бар'єри у торгівлі (НТБ), позаяк вони мають чітко виражений обмежувальний характер, а ефект від їх застосування є аналогічний тому, що спостерігається в результаті запровадження мит.

Проте за сучасних умов більш розповсюдженим у системах регулювання зовнішньої торгівлі стає спрямованість на сприяння поширенню чи створення бар'єрів для імпорту шляхом використання відповідного інструментарію поза межами митних кордонів, тобто заходів регулювання насамперед внутрішніх виробничо-торговельних відносин. Значний вплив здійснюють також правила визначення країни походження, експортні субсидії й різноманітні обмеження, пов'язані зі збутом, після продажним обслуговуванням і т. ін.

З огляду на істотне розширення сфери державного впливу на зовнішню торгівлю, підвищуються вимоги до інституційної здатності державного апарату виступати ефективним регулятором зовнішньоторговельного сектора економіки в інтеграційних процесах. Адже національний регулятор повинен сформулювати і задіяти результативний організаційно-економічний механізм впливу на як на хід переговорного процесу з підготовки угоди про вільну торгівлю, так і на існуючих й потенційних учасників торговельно-економічних відносин в рамках інтеграційного угруповання. Відбувається це через ухвалення й імплементацію відповідних законодавчих та нормативно-правових актів, положень і процедур.

На сьогодні Україна активно співпрацює з митними союзами багатьох країн світу. Зокрема наша держава є членом Ради митного співробітництва, Всесвітньої митної організації та продовжує процес підтримання міжнародних конвенцій з питань митної справи у напрямку уніфікації вітчизняного законодавства та адаптації до європейського митного простору.

У контексті порушеної проблематики, особливого значення набуває якість надання державою послуг у наступних сферах:

- митний контроль та митне адміністрування;
- розбудова транспортно-логістичної і телекомунікаційної інфраструктури у сфері ЗЕД;
- покращення інвестиційного клімату для активізації зовнішньоторговельних потоків, пов'язаних з іноземними інвестиціями;
- оптимізування структури системи органів державного регулювання митної справи;
- формування вільних митних зон та митних режимів на території України.

Тому система державного регулювання інтеграції зовнішньої політики у загальноєвропейський простір має розглядатися як сукупність дієвих методів, спрямованих на захист інтересів вітчизняних товаровиробників з одного боку, та створення умов і середовища для максимально ефективної реалізації їх зовнішньоекономічної співпраці, з іншого (табл. 4).

Таблиця 4

Елементи регуляторної політики держави в системі інтеграції
зовнішньоекономічного сектора національної економіки

№ з/п	Перелік елементів	Особливості забезпечення
1	Тарифне регулювання	Визначення пріоритетних напрямів та відповідної державної підтримки розвитку стратегічних галузей і видів виробництва, які забезпечуватимуть потреби внутрішнього ринку шляхом введення різних тарифних ставок для різних груп товарів
2	Нетарифні заходи	Орієнтація на розширення використання місцевих ресурсів та інших конкурентних переваг місцевих товаровиробників, стимулювання укладення ефективних договорів
3	Інфраструктура ЗЕД	Розвиток імпортозамішувальних виробництв із подальшою орієнтацією на їх експорт
4	Митне адміністрування	Сприяння заходам щодо уніфікації митного законодавства та приєднання України до митних конвенцій європейських країн
5	Інвестиційний клімат	Залучення іноземних інвестицій для створення потужного експортного сектору
6	Розвиток технічної і технологічної бази	Реалізація політики протекціонізму щодо підприємств, які впроваджують нові технічні та технологічні рішення
7	Фінансові заходи	Забезпечення функціонування механізмів кредитування і страхування за участю державних банків та страхових компаній

Таким чином, можемо зазначити, що реалізація євроінтеграційних процесів потребує ефективного державного менеджменту, чіткої відповідності тактичних дій та заходів стратегічним програмам і планам розвитку національного виробника у процесі його взаємодії із зовнішніми контрагентами ринку.

Саме тому стратегічний характер означених цілей передбачає визначення пріоритетів державного регулювання інтеграцією через узгодження інтересів суб'єктів ЗЕД і суспільства та формулювання на цій основі національних економічних інтересів згідно спільної мети приєднання до регіонального інтеграційного угруповання.

Висновки. Ефективна регуляторна політика держави з міжнародної інтеграції зовнішньоторговельного сектору можлива лише за умови

формування та реалізації сучасних і прогресивних напрямів митної політики, забезпеченні системного підходу до реалізації реформ у цій сфері, а також врахуванні інтересів вітчизняного товаровиробника у процесі його виходу на міжнародні ринки.

Література

1. Філіпенко Т.В., Філатова В.В. Правові форми співробітництва в галузі вдосконалення митного законодавства в Україні. *Митна справа*. 2009. №6. С. 28-34.
2. Куліш А.М. Удосконалення митного законодавства України як фактор підвищення ефективності діяльності правоохоронної системи. *Фінансове право*. 2009. №1. С. 296-300.
3. Бережнюк І.Г. Аналіз сучасних концепцій економічної безпеки держави. *Вісник Академії митної служби України*. 2009. №1. С. 69-80.
4. Пашко П.В. Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації) : монографія. Львів : ІРД НАН України, 2009. 628 с.
5. Особливості здійснення митного регулювання в регіоні шляхом використання засобів електронного урядування. / О.А. Сороківська та ін. ; за ред. Прохорової В.В. Харків : Українська інженерно-педагогічна академія, 2019. 302 с.
6. Індикатори експортно-імпортової діяльності вітчизняних підприємств. *Міністерство економічного розвитку і торгівлі України* : веб-сайт. URL: <http://www.me.gov.ua> (дата звернення 14.04. 2019).
7. Філіпенко А.І. Природа та особливості сучасного міжнародного інтеграційного процесу. *Економічний часопис XXI*. № 3. 2003. URL: <http://soskin.info/ea/2003/4/20030401.html>. URL: (дата звернення 18.04. 2019).
8. Balassa B.A. Toward a Theory of Economic Integration. *Kyklos*. 1961. Volume 14. Issue 1. P. 1-17.
9. Staiger R.W. Non-tariff Measures and the WTO: working paper. *WTO Economic Research and Statistics Division*. Geneva: WTO, 2012. 45 p.